

Виховний потенціал естетичної концепції М. Реріха

Реріховські ідеї і думки мають дивовижну властивість. Чим більше часу минає, тим більш актуальними і потрібними нам вони стають. Ця властивість суттєва думка Реріхів про виховання дітей.

Величезна частина їх знаменитої "Живої етики" відведена молоді. І цей вибір не випадковий, адже тут ми маємо справу з частиною людства, яка легко піддається і добрим і поганим впливам.

Любов, краса і знання - ось "три кити", - вважав Реріх, - на яких тримається людство. В наш час, коли насаджується психологія індивідуалізму і використовується такі якості, як прагнення до особистих благ, наживи, зневага до страждань і бід ближнього, спокійно і впевнено звучить голос Реріхів: "Виховуй в собі до граничних розмірів розуміння гармонії та краси 3 любов'ю їх. "Будуй з ними життя світле, бадьоре, повне невтомної праці радості"¹.

В чому ж полягає особливість та відмінність викладення у «Живій Етиці» підходів до виховання у порівнянні з традиційними? Головна різниця полягає в тому, що Вчення розглядає дитину з моменту появи на світ як індивідуальність, що вже склалась, має досвід минулих життів та свої духовні накопичення. Тому виховання за "Живою Етикою", з продовженням процесу духовної еволюції людини, але аж ніяк не його початок, як традиційно вважає до сих пір педагогічна наука. В цьому докорінна різниця підходів.

Що ж говорить про дітей, більш конкретно предметно, "Жива Етика?" Варто почати з того періоду коли дитина ще не з'явилась на світ.

Величезне значення для започаткування нового життя має почуття любові, яке єднає батьків. «Люди мають усвідомити божественність кохання в його найвищому прояві і також шукати тут на Землі його відбиток. І, звичайно ж, навіть саме потомство, як плід любові, буде багато вищим від потомства випадкова злягання. Тому шлюб лише заради потомства є явищем потворним і блюзнірським»².

Індивідуальні особливості дитини проявляються вже під час вагітності і знаходять своє відображення в особливостях поведінки жінки в цей період. Надзвичайно важливо, вважає "Жива Етика", жінка перебувала у стані спокою, щоб урівноваженості і гармонії, але для цього має направляти свою відомість до всього вищого і прекрасного. Така спрямованість матері створює їй необхідний захист новонародженого життя від темних нападів. "Блаженна мати, яка відкрила запону для світла і піднесла першу квітку. В тиші, з посмішкою, серед краси очікуйте нових, що вступають в світ"³.

Природа передбачила поступовість процесу адаптації новоявленої на світ дитини до умов щільного світу. Цей процес проходить циклічно, при цьому кожна нова семирічка завершує певний етап оволодіння матерією.

Особливістю першого семиліття життя дитини є те, що вона живе ніби одночасно в двох світах. Багато дітей до семи років бачать образи

тонкого світу, до 3 – 5 років вони можуть пам'ятати про свої попередні втілення і про перебування в світі тонкому.

"Жива Етика" говорить про деякі особливості розвитку та поведінки дитини в цей період які нерідко сприймаються батьками та лікарями як хвороба. Робляться спроби лікувати їх, що часто приводить до пагубних наслідків. Тому так важливо знати про ці особливості і правильно ставитись до них. "Діти дуже багато пам'ятають, особливо в ранньому віці, зі своїх попередніх втілень. Цим пояснюються деякі дивацтва в поведінці дітей та їх прагненнях, які часто не відповідають укладу оточення"⁴.

Якщо діти розповідають щось надзвичайне, нетреба приймати це, - каже "Жива Етика", - за хворобу їх психіки. В першому семиріччі йде стрімке розширення свідомості, бурхливий процес пізнання щільного світу.

"Освіту народу треба вести з початкового навчання дітей, з можливого раннього віку. Що раніше, тим краще. Повірте, перевтома мозку буває тільки від неповороткості. Кожна мати, підходячи до колиски дитини, скаже першу формулу освіти - ти все можеш. Непотрібні заборони, навіть шкідливе не забороняти, а краще відвернути увагу на щось корисніше і привабливіше... Треба, щоб в сім'ях були хоч зачатки освіти. Після семи років багато втрачено. Зазвичай після трьох років організм сповнений сприйняття"⁵.

При цьому дуже важливо не гальмувати ініціативу дітей. "Дух витончений і піднесений німіє перед гнійними наростами забобонів. Як часто дорослі забороняють будь - яку імпровізацію, забуваючи, що то є пісня духу.

Якщо техніка не досконала, то все ж скільки чудових зерен закарбується в цих покליках серця"⁶.

"Жива Етика" радить виховувати дітей на прикладах героїв і подвизників, "хай діти називають себе героями, приміряючи до себе якості видатних людей. Хай дадуть їм книги чіткого викладення де без примітивних базікань буде окреслено риси праці та волі"⁷.

В наш час як ніколи важливо зберегти дітей від розпаду свідомості, моральної деградації і ось як про це говорить "Жива Етика", - вбережіть дітей від усього хибного, вбережіть від поганої музики, вбережіть від сквернослів'я, вбережіть від брехливого змагання, вбережіть від утвердження винятковості, тим більше, що треба прищепити любов до безперервного знання. М'язи неповинні забивати розум і серце"⁸.

Праця - вважає "Жива Етика" - найважливіший фактор розвитку і вдосконалення дитини. Міцне тільки це досягнення, яке одержане власним, самостійним зусиллям. "Сам, сам, сам!" - вигокує дитина, не допускаючи дорослих до своїх занять. Праця вдосконалює не лише фізичне тіло, вона надає витонченості й досконалості більш тонким структурам людини і тим готує до володіння вищими сферами буття. На цьому акцентує увагу й "Жива Етика". При вихованні серця на перший план висуваються поняття праці. З перших років встановлюється праця як єдина основа життя, як вдосконалення"⁹.

А ось що "Жива Етика" говорить про духовність. "Духовність з при-

родною заробленою якістю, хоча на середніх сходинах вона може бути вихована. Але треба починати перетворення від народження. Треба дати чисту атмосферу, не затьмарювати уяву видами, навчити радіти піднесено прекрасному, видаляти розкоші та усіялий бруд"¹⁰.

Характерно, що "Жива Етика" не вимагає для виховання якихось умов, а навпаки, враховує найсуворіші реалії: "Обстановка оселі також накладає відбиток на усе життя. Навіть найбідніша хижка може не образжати духовного почуття"¹¹.

Особливе місце у вченні "Живої Етики" займає система поглядів на етичне виховання малюка, на роль прекрасного в формуванні дитячого світосприйняття. З раннього дитинства, з перших дитячих літ треба привчати дитину сприймати красу звуку і кольору. "Музичність потребує освіти. Справді, в кожній людині схильність до звуку закладена, але без виховання вона спить. Людина повинна слухати прекрасну музику та спів. Інколи одна гармонія вже назавжди пробудить почуття прекрасного. Але невелике невігластво, коли в родині забуті кращі панацеї"¹².

Раніш існувала чудова традиція, коли матері співали дітям колискові пісні. Без цього елемента виховання, вважає "Жива Етика" "лише шум буде доступний духу невігласа. Пісня водоспаду або річки, або океану буде тільки ревом. Вітер не принесе мелодії і не задзеленчить у лісах урочистим Гімном. Кращі гармонії пропадають для вуха невідкритого"¹³.

"Так само для лікування кольором треба відкрити очі. Часто достатньо одного дотику, аби око назавжди угледіло красу кольору, проте дотик цей просвічений потрібен"¹⁴.

Величезного значення в естетичному вихованні «Жива Етика» надає родині. Адже скільне чи дошкільне виховання, навіть при добрій програмній основі, досить формальне, стандартизоване, дискретне. Процес виховання в сім'ї органічний, наближений до незахищеної психіки дитини та й довіри до нього, до цього батьківського материнського щоденного безперервного уроку набагато більше. Та чи завжди той урок повноцінний? Якби більшість сімей не були розсадниками пошлості, то саме вони могли би бути провідниками світлого духу. Але механічні матері й батьки здатні лише белькотати - роби як всі"¹⁵.

З наймолодших літ, з найперших свідомих кроків треба навчати й привчати дітей не звикати до забобонів, рятуючи творчу сутність дитячої природи. "Жива Етика" стверджує, що "...нааявність ідей, всмокотаних з дитинства серед умовного ужитку, вбиває спроби розумного мислення"¹⁶. І найголовніше, треба вчити дітей спрямовуватись в майбутнє і зародити бажання власними руками будувати його. У другому семилітті життя дитини, яке припадає на молодші шкільні роки, відбувається переорієнтація свідомості на поточне втілення, на дане реальне життя. Десь біля 14 років дух вже відривається від минулих втілень і переключається на вирішення поточних завдань. В цей період фактично завершується в основному формування особистості.

Тому школа на цьому етапі повинна давати не тільки освіту, але й виховання, що є більш важливим, бо знання можна поповнювати завжди, а перевиховувати складно й шкідливо, а найчастіше просто неможливо. І

наслідки нерозуміння чи нехтування цього малозначеного Закону-природи гіркі й неминучі. Про це свідчить і Вчення: "Мало хто не усвідомлює зараз, що весь добробут країни, як духовний, так і матеріальний, залежить від основ, закладених в свідомості дітей, а проте нічого не робиться в цьому напрямку"¹⁷.

В чому полягає завдання вчителя і якими якостями він має бути наділений, аби міг справитись з цим завданням? Задачі вчителя, вважає «Жива Етика», - розпізнати здібності, інтелектуальні накопичення, можливості учня відкрити перед ним відповідний шлях. Вчитель, як друг, повинен визначити цей напрямок. Ніяке насилля не повинне мати місце в школах. Тільки переконання допомагає пізнанню. Необхідно, щоб вчитель був наділений багатьма якостями, та найголовніше серед них - терпіння і толерантність. "Вчитель, що не поборов нетерпимості, не може скласти майбутнього, неможливо просувати дух, не складаючи вдосконалення. Так можна зайняти свідомість слухача, але важливіше пробудити просування вперед"¹⁸.

Ще одну блискучу рекомендацію зустрічаємо вже в іншому томі "Живої Етики": "Щастя вчителя втім, аби підбадьорити учнів до держання про Прекрасне. Такому досягненню не допоможуть переліки нудних подій. Вчитель повинен сам горіти, аби одне наближення його передавалось вогненно"¹⁹.

Кожна школа, заповідає «Жива Етика», від найпочатковішої до найвищої, повинна бути спадкоємною ланкою знань. Поповнення знань має тривати усе життя. Найголовніше, чого повинна вчитись кожна людина, безперервно від ранніх літ до часу відходу, - мистецтву мислення, спостережливості та уваги.

Коли це закладено, людина зрозуміє радість творчості, вдосконалення, вона знайде, чим наповнити своє життя і як робити благо іншим. Школа повинна дати учням найширший, необмежений світогляд, розуміння природи речей, законів буття. Космосу і людини.

Шкільній програмі належить бути рухомою, безперервно доповнюватись усіма новітніми досягненнями наукової думки людства в усіх сферах знань. Прикладне знання в школах не повинне бути відірване від наук історичного та філософського напрямків.

Проте, розширений світогляд може дати лише процес безперервного активного пізнання. Шлях пізнання дуже тернистий. На це вказує і «Жива Етика», ця енциклопедія в вихованні й формуванні Сили Духу: "Тому так важливо зі шкільної лави знайомити дітей з голгофою усіх мучеників науки і думки і, головне, з тими тяжкими наслідками, які пожинало людство завдяки своєчасному відмовленню прийняти те чи інше наукове відкриття, те чи інше розширення розумового світогляду. Розширення свідомості і широкий світогляд повинні стати основою і метою виховання, інакше людство не вийде зі смуги війн та революцій"²⁰.

Які ж якості повинні бути розвинуті школою в учнів? "Жива Етика" подає їх в такому порядку і висвітленні. Слід продовжити героїчне та патріотичне виховання, започатковане в дошкільництві. "Саме подвиг та героїзм повинні викладатись в школах. Нехай діти називають себе героями і пристосовують до себе якості видатних людей". Люди ще будуть

пити цілющу воду з джерел "Живої Етики" і всієї Реріхівської спадщини, бо ж значна частина Вчення ще й не видавались, хоча там є справжні глибини мудрості виховання. Зокрема, про патріотизм та почуття любові до Вітчизни йдеться у "Напутті Вождю" - праці, яка ще не виходила друком. Наведемо хоча б одну цитату: "Еволюційні світові процеси мають бути дуже захоплююче викладені в школах. Батьківщина відбивається із світових процесів і повинна займати цілком обумовлене місце й значення. Кожен зобов'язаний знати істинну цінність своєї Вітчизни, але вона не повинна виглядати деревом, що зростає в пустелі, вона має свої зв'язки співпраці з безліччю народів"²¹.

Великого значення надає "Жива Етика" плеканню у дітей здібності мислення. Тому й настанов так багато. "Мистецтво мислення має бути в школах предметом постійного розвитку. Усіляке мистецтво потребує вправ. Так само мислення треба посилено тренувати: але поглиблення це не повинне бути обтяжливим і нудним, отож керівник такого предмету має бути по-справжньому освіченим"²².

"Вчитель зобов'язаний слідкувати за якістю думки учня. Не самі витівки, але перебіг думки буде шляхом просування"²³.

Вчення зауважує, що треба вберегти дитину "...від головного прокляття нашого часу, що роз'їдає все будівництво, весь рух вперед людства, саме, від легковажного ставлення до найсвятіших принципів, проти поверхового мислення, внаслідок чого вся будівля життя постає на піску і, при першому ж струсі, розсипається на безформні купи піщаного хаосу"²⁴.

"Треба в школах, - вчить далі «Жива Етика», - розвивати здатність спостерігати. Саме в школі треба перевіряти спостережливості, і мовчання в темряві найкращий засіб"²⁵.

"Вводьте спостережливості вже в школах для малолітніх. Година, присвячена спостережливості, буде істинним уроком життя. І для вчителя ця година буде уроком винахідливості. Починайте витончення спостережливості на найзвичніших предметах...Якщо для початку учень зуміє розгледіти ужиток оселі, це вже буде досягненням"²⁶.

Велику неоціненну роль відіграє праця, особливо ранні привчання дітей до справжніх, "дорослих" справ. "Діти так люблять допомагати дорослим в їхніх роботах, що, безперечно, є помилкою те, коли дітей намагаються зайняти усілякими іграшками та іграми замість справжньої роботи, яку вони могли б легко виконувати"²⁷.

І над усе важливо засвоїти значення праці колективної: "Акцентуємо увагу на школах, бо від них утверджується співпраця. Не буде творення без співпраці. Не буде міцності держави і співдружності, коли буде володарювати застаріла самість"²⁸. Тому дуже важливо виховувати у дітей здатність до співпраці. "Слід в кожному шкільному предметі означити, в чому саме буде полягати співпраця...Співпраця є гармонія людства"²⁹.

З поняттям праці та співпраці нерозривно пов'язане і почуття відповідальності. Вся постановка навчально-виховної роботи в школі повинна "...по можливості, просто розумними аргументами стверджувати необхідність навіювання і виховання зі шкільної лави розуміння особи-

стої відповідальності за кожен імпульс, за кожну думку і вчинок, так само, як чіткого уявлення про сенси значення свого існування; звідси з'явиться розуміння необхідності виконання свого життєвого обов'язку. Ці поняття мають бути покладені в основу виховання молодого покоління³⁰.

Особливого значення надає "Жива Етика" викладанню в школі деяких предметів, пов'язаних з пізнанням всесвіту, природи, внутрішніх скарбів людини. Природничі науки не можна викладати формально, схоластично, байдуже. З перших уроків учні повинні захоплюватись дивними явищами і таїнствами життя. Особливо з огляду на духовне виховання молоді. "Саме виховання дітей та юнацтва найнасушніше і найневідкладніше завдання. В усіх країнах цьому питанню, на якому базується весь добробут і міць народу і країни, приділяється дуже мала і до того ж вкрай убога увага. Зазвичай прийнято змішувати освіту з вихованням, але пора зрозуміти, що шкільна освіта як вона поставлена у більшості випадків, не лише не сприяє моральному вихованню молоді, але навіть навпаки"³¹.

Без піднесення ролі краси і втілення різноманітних видів мистецтв не може бути шкільної освіти. Все обладнання і облаштування школи необхідно обмірковувати з любов'ю, щоб кожна річ була гарною, радувала б око, виховувала б гідність і стала б співучасницею щасливого життя.

Самі учні можуть влаштувати шкільні музеї, куточки живої природи, виставки і вистави. Автори "Живої Етики" щиро вітали ідею створення театру для дітей. "...Адже театр це могутній, можливо наймогутніший засіб виховання дитячого та юнацького характеру. Саме театр, за умов гідного підбору п'єс, можу спонукати до наслідування великих образів і спрямовувати молоді душі до подвигу і героїзму..."³².

На жаль численні сучасні види спорту ведуть до огрубіння і руйнації в людини. Ставлення до спорту треба було б докорінно переглянути. У Вченні зазначено, що не кулачні бійці, а творці будуть гордістю народу. "Про школи варто додати, нехай не вбивають індивідуальність духу"³³.

Процес виховання – це спільна творчість, співпраця вихователя й дитини, в якій яскраво виділяються індивідуальності як дитини, так і вчителя. Тому турботу про школу та виховання молодого покоління не можна відділяти від турбот про самого вчителя та підготовку справжніх вчителів. "Поняття учительства, - каже "Жива Етика", - необхідно розвивати в людях з раннього віку. Кожна людина може когось чогось навчити, і вона повинна вміти це робити"³⁴.

Викладаючи математику чи біологію, а гуманітарні дисципліни тим паче, вчитель повинен свої якості духу і великих людей в кожній області знань зробити привабливими для учнів, спрямовуючи їх до світла духовності і знання. Професія вчителя важка і відповідальна. Важка тому, що енергетичне спілкування вчитель - учні завжди йде з віддачею психічної енергії з боку вчителя. Тільки любов до учнів, - затверджені вогненні якості духу, сила думки, волі і накопичення психічною енергією дозволяють вчителю зберігати здоров'я, про те в середньому захворюваність серед учителів висока і пов'язана вона з професійними витратами енергії. "Вчителем може бути той, хто має палаюче серце, тим паче, що дитяче серце знає, що горить, що погасло"³⁵.

Вчитель повинен бути благополучним морально і матеріально, аби міг перебувати в безперервному пізнанні, бо той, хто не вчиться постійно сам, не може бути вчителем. А забезпечити належне благополуччя учительству то святий обов'язок будь - якої держави, якщо вона свідомо дивиться в майбутнє. "Ганьба країні, де вчителі перебувають в бідності і є жебраками. Сором тим, хто знає, що їхніх дітей вчить злиденна людина. Не тільки страм народів, який не піклується про вчителів майбутнього покоління, але й знак невігластва. Хіба можна доручати дітей людині засмучені? Хіба можна забувати яке випромінювання дає лихо? Чи можна не знати, що дух пригнічених не викликає захоплення? Чи можна вважати учителювання нікчемною справою? Чи можна чекати від дітей просвітлення духу, якщо школа буде місцем приниження й кривди? Чи можна чекати вогню серця, якщо мовчить дух? Так кажу, так повторюю, що народ, забуваючи вчителя, забув своє майбутнє"³⁶.

Виховання - процес творчий, він не терпить шаблонів, позаяк кожна дитина від народження є не лише індивідуальне створіння, але являє собою окремішній унікальний світ. Тому й "Жива Етика" уникає давати готові рецепти й прийоми. Але вона озброює знанням особливостей духовної еволюції дитини і дає загальні досконалі підходи, що ґрунтуються на знанні законів тонкої, духовної матерії.

"Жива Етика" є ключем для вирішення більшості сьогоденних проблем виховання. Бо довгий шлях до добробуту і благоденствія йде через терни освіти і виховання майбутніх поколінь.

Література

¹Реріх О. І. Три ключі. - 1997. -С.42.

²Реріх Е. І. Листи. Т. 1. - Рига, 1940. -С. 376.

³Листи Сада Морі : Зов. 4. 1. - Париж, 1923 - березень, 19.

⁴Реріх Е. І. Листи /невидані/

⁵Община. Ч. 2 - Гл. х. - Урга. Монголія., 1927 - С.13.

⁶Світ вогняний Ч. 1. Париж, 1933 - С. 267.

⁷Община. Ч. 2 - Гл. х. - Урга. Монголія., 1927 - С.13.

⁸Там само. С. 116.

⁹Там само.

¹⁰Світ вогняний Ч. 3 - Рига, 1935. -С. 499

¹¹Аум. - Рига, 1936. -С.70.

¹²Братство - Рига, 1936 -С.292.

¹³Там само. С. 293.

¹⁴Там само.

¹⁵Листи Сада Морі: озарення. Ч. 2 - гл. 4Париж., 925 - 89.

¹⁶Агні Йога - Париж, 1929 - С. 545.

¹⁷Реріх Е. І. Листи. Т. 1. - Рига, 1940. -С. 457.

¹⁸Світ вогняний Ч. 3 - Рига, 1935. -С. 560.

¹⁹Братство - Рига, 1936 -С. 157.

²⁰Реріх Е. І. Листи. Т. 1. - Рига, 1940. - С. 130.

²¹Реріх Е. И. Напутствие Вождю (неизданное).

²²Світ вогняний. Ч. 2. - Рига, 1934. - С.69

²³Там само. -С.391.

²⁴Реріх Е. І. Листи. Т. 1. - Рига, 1940. -С. 157.

- ²⁵ Агни Йога - Париж, 1929 - С.344.
²⁶ Світ вогняний Ч. 1. Париж, 1933 -С. 69.
²⁷ Реріх Е. І. Листи (невидані).
²⁸ Аум. - Рига, 1936. -С. 317.
²⁹ Там само.-С. 423.
³⁰ Реріх Е. І. Листи. Т. 1. - Рига, 1940. -С. 510.
³¹ Реріх Е. І. Листи. Т. 2. - Рига, 1940. -С. 451.
³² Там само. -С.92.
³³ Реріх Е. І. Напутствие Вождю (неизданное).
³⁴ Надземне (невидане).
³⁵ Аум. - Рига, 1936. -С. 70.
³⁶ Реріх Е. І. Напутствие Вождю (неизданное).

Сабоданіюс
1 87

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ *A 43*

**АКТУАЛЬНІ ФІЛОСОФСЬКІ ТА
КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОСТІ
(АЛЬМАНАХ)**

Збірник наукових праць

Маріупольський
державний університет
АБСЦЕМЕНТ наукової
та художньої літератури
м. Маріуполь

Маріупольський
державний університет
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
м. Маріуполь

ЖК

**ТОВ «Міжнародна фінансова агенція»
Київ - 1998**

81

87 Я5

А43

ББК 87.8

А43

Редакційна колегія: докт. філос. наук, проф. Бровко М.М., докт. філос. наук, проф. Левчук Л.Т., докт. філос. наук, проф. Петров Ю.В., докт. філос. наук, проф. Шубняков Б.П., докт. філос. наук, проф. Скуратівський П.А., докт. філос. наук, пров. наук. співробітник Лях В.В., канд. філос. наук, доц. Шутов О.Г., докт. філос. наук, проф. Малахов В.А., докт. філос. наук, проф. Левицька О.І.

17-00

Відповідальні редактори:

докт. філос. наук Бровко М.М., канд. філос. наук Шутов О.Г.

Рецензенти: канд. філос. наук, доц. Кітов М.Г.;

кадн. філос. наук Пироженко В.О.

*Затверджено до друку Вченою Радою
Київського державного лінгвістичного університету*

А43 Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : (Альманах) : Зб. наук. пр. / Відп. ред. М.М.Бровко, О.Г.Шутов. - К.: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1998. - 172 с. – Бібліогр. в кінці розд.

ISBN-966-7535-02-9

У збірнику досліджуються актуальні проблеми сучасної філософії, естетики, етики, культурології, літературознавства тощо. Значна увага приділяється проблемам, що знаходяться на межі окремих гуманітарних наук.

Призначена для фахівців у галузі філософії, культурології, етики, літературознавства, викладачів і студентів.

ББК 87.8

ISBN 966-7535-02-9

© Бровко М.М.,
Шутов О.Г., 1998 р.